

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дуганов Р. Поет, история, природа / Р. Дуганов // Вопросы литературы.- 1985. - № 10.
2. Завальнюк К. В. Земні сліди «Зоряних воєн» / К. В. Завальнюк. - Вінниця: Книга - Вега, 2006. – 120 с.
3. Завальнюк К. В. Люди і боги давньої Німеччини. На правах рукопису.
4. Завальнюк К. В., Стецюк Т. В. Між Небом і Землею / К. В. Завальнюк, Т. В. Стецюк. – Вінниця: СПД Данилюк В. Г., 2007. -192 с.
5. Милославская И. И. Большая книга пророчеств и предсказаний: от древности до наших дней / И. И. Милославская. - М.: АСТ: Астрель, 2008. – 256 с.
6. Нострадамус М. Центурии / Мишель Нострадамус. - М.: Манускрипт, 1991. – 144 с.
7. Павлов Д. Знамена небесные, пророчества людские / Д. Павлов // Тайны XX века. – 2014. - № 15. – С. 4-5.
8. Плутарх. Сочинения / Плутарх. - М., 1983.
9. Роковая дата // Всемирная панорама. - 1915. - № 307. - 10. - 6 марта.-С.7-9.
10. Світова війна була передвіщена // Подоля. - 1997. - 11 січня.
11. Томас Е. Ми – не перші / Ендрю Томас // Всесвіт. – 1988. - № 12. – С. 146-163.

Л. Ю. Питльована

АНГЛО-НІМЕЦЬКІ СУПЕРЕЧНОСТІ НА АФРИКАНСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ НА ЗЛАМІ XIX – XX ст. ТА ЇХ РОЛЬ У НАРОСТАННІ КРИЗИ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Дослідження історії англо-німецьких відносин на рубежі XIX – XX ст. виявили безпосередній зв'язок між реалізацією англійської та німецької колоніальної політики в Африці та наростанням кризових явищ у міжнародній політиці, які остаточно перетворили правлячі кола Великої Британії та Німеччини на беззаперечних суперників, а зрештою, і спричинилися до початку Першої світової війни. Важливою складовою англо-німецьких взаємин були питання, пов'язані з колоніальним поділом африканського континенту [4].

В еволюції англо-німецьких відносин в Африці на зламі століть можна виокремити ряд етапів: 1) 1890-1894 рр. – встановлення кордонів Британської та Німецької Східної Африки; зближення держав як у колоніальних, так і в політичних питаннях; 2) 1895-1896 рр. – різке загострення англо-німецьких суперечностей, головним чином, у південноафриканському регіоні. Ескалація колоніальної експансії з німецької сторони та намагання протистояти їй у будь-якому регіоні Африки – з англійської; 3) 1897-1898 рр. – відносна

стабілізація процесу англо-німецького колоніального розмежування на африканському континенті; 4) 1899-1902 рр. – завершення англо-німецького територіального розмежування на півдні Африки і на континенті в цілому; усвідомлення один одного як головного колоніального конкурента.

На початку 90-х років XIX ст. склалися передумови для зближення Великої Британії та Німеччини у колоніальних справах в Африці. Англія вбачала в імперії Гогенцоллернів дієвий засіб стримування Франції. У стратегічних планах правлячої лондонської верхівки Німеччина мала стати головною ланкою системи європейського балансу сил і забезпечити економічні та військово-стратегічні інтереси Англії на континенті. Вона розглядалася як природний союзник Великої Британії на континенті. А оскільки одним із головних принципів британської зовнішньої політики залишалася неучасть у союзах і коаліціях, то сферою налагодження корисних зв'язків із німецьким владоможцями була обрана Африка. Незважаючи на англо-німецьке економічне суперництво, що розвивалося по висхідній, Англія, з огляду на помітні зміни військового та індустріального балансу великих держав, була змушена виявити політичну далекоглядність. А це підштовхувало її до зближення з Троїстим союзом. Африканський континент мав стати ареною реалізації цієї політики.

Пріоритети зовнішньої політики Німецького рейху до середини 90-х років XIX ст. формувалися під впливом тих історичних змін, до яких призвело об'єднання німецьких земель у єдину державу. Через континентальне становище нової держави уряди Німеччини впродовж тривалого часу не виявляли зацікавлення до заморських завоювань. За роки канцлерства О. фон Бісмарка головні дипломатичні зусилля спрямовувалися на збереження стабільності європейської рівноваги. «Залізний канцлер», безумовно, позитивно оцінив прихильне ставлення англійців під час франко-пруської війни, а у подальшому розглядав добрі відносини з лондонським урядом і як фактор стабілізації міжпартнерських відносин всередині Троїстого союзу [5].

Однак розгортання німецької колоніальної експансії в Африці, яка супроводжувалася потужною ідеологічною підготовкою, дещо уповільнило поступове зближення між Британською імперією і Німеччиною. Економічною основою німецької колоніальної політики послужило утворення гігантських промислових концернів, а також форсована картелізація підприємств, концентрація фінансового капіталу.

Велика Британія у цей час була змушена приділяти пильну увагу єгипетському питанню й забезпечити ефективне функціонування численних опорних воєнно-морських баз на африканському узбережжі. Головну стратегічну вартість для Англії в Африці мала безпека судноплавства по Суецькому каналу, тому майже всі розмежування на континенті оцінювалися англійцями з огляду на становище Єгипту [3]. Німецька дипломатія

неодноразово використовувала єгипетське питання для тиску на британський уряд, при нагоді шантажуючи його відмовою у підтримці. Британія явно запізнилася зі зміцненням своїх позицій у Західній Африці, власне тому її правлячі кола вирішили змиритися з німецькими захопленнями територій на південному заході «чорного» континенту, вважаючи таку позицію доцільнішою, ніж протистояння або пряму конфронтацію.

Глибокий вплив на формування зовнішньополітичних курсів держав мав особистісний чинник, а у еволюції англо-німецьких відносин власні погляди, переконання і симпатії Р. Солсбері, А. Розбері, С. Родса, Дж. Чемберлена, Вільгельма II, Л. фон Капріві, Б. Бюлова, Ф. Гольштейна, А. Тірпіца та ін. виявилися, по-суті, вирішальними. Зближення між Великою Британією та Німеччиною сталося в роки канцлерства Л. фон Капріві (1890-1894). Він відмовився від пролонгації «договору перестраховання» і взяв на озброєння доктрину неминучості для Німеччини війни на два фронти, з Францією та Росією. Така політика підштовхувала його до зближення з Англією. Капріві розглядав Британію як ринок збуту для німецької промисловості і гарантію проти ворожих дій Франції.

Сферою найбільшого зацікавлення сторін на початку 90-х років XIX ст. стала Східна Африка. Інтереси англійських і німецьких кіл, зацікавлених у колоніальних справах, а також Франції та єгипетського хедива у Східній Африці сфокусувалися на Занзібарському султанаті. Між Імперською британською східноафриканською компанією та Німецькою східноафриканською компанією точилася активна боротьба за розмежування кордонів англійського та німецького протекторатів на території сучасних Кенії, Танзанії та Уганди.

Офіційна пропаганда як Великої Британії, так і Німеччини загарбання Східної Африки прикривала гаслом боротьби з работоргівлею. Конференція у Брюсселі 1889-1890 рр. створила юридичну основу для остаточної заборони світової работоргівлі, і це було використано Лондоном і Берліном для легалізації експансіоністської колоніальної політики.

Хід англо-німецьких переговорів щодо розмежування сфер впливу у Східній Африці дещо затягувався через серйозний вплив громадської думки обох країн, де широкий прошарок населення не був готовий сприйняти кроки по зближенню зовнішньополітичних курсів держав. Це, певною мірою, обмежувало дипломатичні відомства у прийнятті політичних рішень. Якщо в Англії панувала думка, що британські колоніальні інтереси повсюдно наштовхуються на протидію німців, то у Німеччині поширювалося переконання, що Велика Британія, де тільки можливо, протидіє реалізації «світової політики» рейху. Відчутний вплив мали дії активних пропагандистів колонізації «чорного» континенту Г. Стенлі та Еміна-паші (Е. Шнітцера), а також шовіністичні настрої, які панували у суспільствах як Англії, так і Німеччини.

Під час англо-німецьких переговорів щодо розмежування сфер впливу у Східній Африці порівняно легко дійшло до порозуміння щодо смуги узбережжя. Основні суперечності виникали навколо проблеми встановлення кордонів у районі Великих озер.

Гельголандсько-Занзібарський договір 1 липня 1890 р. став кульмінацією співробітництва Великої Британії та Німецької імперії на африканському континенті. У Англії умови конвенції однозначно розцінювалися як успішні: набуті обширні території у Східній Африці, зміцнені позиції на р. Ніл, на Червоному морі. Хоча тоді офіційний Лондон дещо недооцінював значення острова Гельголанд для зміцнення безпеки батьківщини, чому сприяло усвідомлення величезної переваги англійського військово-морського флоту над аналогічними флотами інших держав. Німеччина була задоволена новим придбанням. Однак втрата значної частини колоніальних володінь у Східній Африці, а згодом і усвідомлення того, що за зближенням з Англією у колоніальній сфері не настане політичного зближення в Європі, спровокували різку критику «нового курсу» Капріві і спонукали до оформлення «Пангерманського союзу».

Уже в середині 90-х рр. непохитне переконання британської сторони у базовості англійських економічних, стратегічних та геополітичних інтересів в Африці та одержимість офіційних кіл Берліна експансіоністськими ідеями призвели до погіршення англо-німецьких відносин в Африці.

Втрата Великою Британією економічної світової першості спонукала її будь-що відстояти свою колоніальну імперію, в тому числі в Африці. Перехід Німецької імперії до «світової політики» загострив англо-німецьку конкуренцію і розширив її масштаби від сфери змагань національних економік до сфери боротьби за геостратегічні інтереси.

Обопільне прагнення протистояти французькій колоніальній активності у Центральній Африці спричинило укладення англо-німецького договору від 15 листопада 1893 р. про розмежування колоніальних володінь у Нігерії та Камеруні.

Дипломатична боротьба, що розгорнулася навколо англо-бельгійської конвенції 1894 р. про лімітацію кордонів у басейні р. Конго, набула надзвичайного розмаху, і також обмежувала перспективи англо-німецького порозуміння у цьому регіоні Африки.

Однак англо-німецьке суперництво на африканському континенті найповніше відбилосся у трансваальському питанні. Англійська політика на півдні Африки виходила зі стратегічної оцінки Капської колонії як плацдарму на шляху до Індії, Австралії, Далекого Сходу і з врахування відкритих там значних покладів золота та алмазів. В англійських колоніальних колах виношувався план з'єднання британських колоніальних володінь на півдні Африки з Британською Східною Африкою та Північно-

Східною Африкою, тобто утворення суцільної смуги володінь від Капа до Каїра.

Першочерговим завданням англійської дипломатії і колоніальної адміністрації було перешкодити розширенню Німецької Південно-Західної Африки на схід і завадити спробі об'єднання її з бурськими республіками Трансвааль та Оранжевою. З 80-х рр. XIX ст. німці демонстративно виявляли свої симпатії до трансваальських бурів і намагалися проникнути у португальські колонії в Південно-Східній Африці, чим викликали занепокоєння англійців. До того ж, значно зріс економічний вплив Німеччини у Трансваалі. Спроби Лондона ускладнити Преторії вихід до Індійського океану розцінювали у Берліні як протидію німецьким інтересам у затоці Делагоа. Збереження незалежності Трансваалю стало для правлячої верхівки Німецького рейху обов'язковою тезою при декларуванні німецьких колоніальних інтересів на півдні Африки.

Провал рейду на Йоганнесбург Л. Джемсона з метою підтримки уїтлендерів змусив С. Родса відмовитися від планів захоплення Південно-Західної Африки, що об'єктивно сприяло утвердженню присутності німецького імперіалізму на цій території.

Вітальна телеграма кайзера Вільгельма II президенту Трансваалю П. Крюгеру у січні 1896 р. з нагоди успішного відбиття рейду Джемсона надзвичайно загострила англо-німецькі відносини в Африці, посилила почуття взаємної антипатії у громадській думці обох країн. Імпульсивні дії кайзера лише зміцнили рішучість колоніальних сил в Англії покласти край самостійності Трансваалю, що, у свою чергу, мало послужити нейтралізації небезпечних планів Німецького рейху на півдні Африки.

Спроби німецького дипломата Ф. Гольштейна, який мав чималий вплив на німецьку зовнішню політику після відставки О. фон Бісмарка, щодо створення європейської континентальної ліги проти Великої Британії провалилися, але значною мірою сприяли посиленню англо-німецького протистояння в Африці.

У 1898 р. між урядами Англії та Німеччини була здійснена чергова спроба домовитися з проблеми колоніального поділу Африки за рахунок ослабленої португальської колоніальної імперії. Англо-португальські переговори 1897 р. з проблеми фінансової допомоги лісабонському уряду викликали пожвавлення серед колоніальних кіл Німеччини. Боротьба німців за оволодіння Анголою розкривала їхню стратегію на африканському континенті – побудувати міст між Німецькою Південно-Західною Африкою та Камеруном. При існуванні грандіозного плану англійців – з'єднання володінь від Кейптауну до Каїру – це переконливо вказувало на те, що між Великою Британією та Німеччиною розгорталася жорстка боротьба за колонії на африканському континенті. Ідея поділу португальської колоніальної імперії знайшла вияв у англо-німецькій конвенції, підписаній 30 серпня

1898 р. В Європі англо-німецька угода про поділ португальських колоній була однозначно розцінена як симптом різкої зміни в орієнтації німецької зовнішньої політики та її схилення у бік Великої Британії. Уже це свідчило про позитивні результати, яких Лондон досягнув підписанням конвенції. Ілюзорність сподівань німецької дипломатії щодо Південної Африки проявилася лише у 1913 р., після того як у Берліні стало відомо про укладений між Великою Британією та Португалією 14 жовтня 1899 р. Віндзорський протокол. Цей документ гарантував недоторканність африканських португальських володінь з боку Англії і позбавляв німецьку дипломатію можливостей втручання у колоніальні справи Португалії на «чорному» континенті.

Англо-німецька конвенція про поділ португальських колоній на певний час гарантувала невтручання німців у англо-бурську війну. Розуміючи необхідність для лондонського уряду німецької дружби під час війни на півдні Африки, німецьке зовнішньополітичне відомство вирішило за доцільне, всупереч громадській думці, обрати обережну і лояльну лінію щодо англійської агресії проти бурів. Колоніальні кола Німеччини були задоволені англійськими колоніальними поступками у тихоокеанському регіоні, зокрема, передачею у німецьке володіння островів Самоа.

Безрезультатність англо-німецьких переговорів про союз 1901 р. підштовхнули урядові кола Берліна до критичнішої оцінки англо-бурської війни, а її переможне завершення британцями поставило крапку у німецьких претензіях на Південну Африку.

Отже, незважаючи на підписання окремих угод щодо поділу сфер впливу, на рубежі XIX-XX ст. Англія та Німеччина залишалися гострими суперниками на африканському континенті. Однак боротьба за колонії в Африці між Великою Британією та Німеччиною не переросла у збройний конфлікт, хоча тертя і антагонізм між ними прискорили формування ворожих військово-політичних блоків і розв'язання у подальшому Першої світової війни.

Боротьба за колонії в Африці та в інших регіонах світу також підштовхувала правлячі кола Великої Британії та Німеччини до гонки озброєнь, передусім до військово-морських змагань як засобу реалізації експансіоністської колоніальної політики. Гонка озброєнь загалом призвела до небажаного досі зростання воєнних видатків країн. Якщо у 1880 р. Англія, Німеччина, Росія, Франція, Австро-Угорщина та Італія разом витратили на військові цілі 132 млн. ф. ст., то у 1900 р. ця сума вже становила 205 млн. ф. ст. [2, с. 98]. Долучення військово-морського суперництва до економічної та колоніальної конкуренції зробило процес політичного відчуження між обома державами практично незворотнім. Отже, з одного боку, агресивна політика у поділі сфер впливу і захист стратегічних інтересів на африканському континенті вимагали розбудови військово-морського флоту; з

іншого – нарощування потужностей останнього додавало впевненості колоніальним угрупованням обох держав і провокувало активізацію експансії. Коло замикалося, і теза про непримиренність англійських і німецьких колоніальних інтересів підтверджувалася [1]. Молода динамічна німецька держава не змогла вгамувати свого прагнення до територіального розширення. Як свідчить історичний досвід, будь-яка сильна цивілізація неминуче набуває імперського характеру. Яскравим підтвердженням цього стала колоніальна політика Англії та Німеччини на африканському континенті. Зіткнення інтересів і намірів англійської і німецької імперіалістичної політики в Африці, розвиток мілітаризму та роздмухування шовіністичних претензій націоналізму призвели врешті до розв'язання Першої світової війни, яка зруйнувала традиційну систему міжнародних відносин.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бураков Ю. В., Питльована Л. Ю. Військово-морське суперництво Великобританії і Німеччини на рубежі XIX – XX ст. / Ю. В. Бураков, Л. Ю. Питльована // Військово-науковий вісник. – Вип.4. – Львів: Львівський військовий інститут при Національному університеті «Львівська політехніка», 2002. – С. 25-40.
2. История Первой мировой войны: в 2-х т. Т.1.– Москва: Наука, 1975. – 670 с.
3. Питльована Л. Ю. Єгипетське питання в англо-німецьких відносинах наприкінці XIX ст. / Л. Ю. Питльована // Військово-науковий вісник. – Вип. 5. – Львів: Львівський військовий інститут Національного університету «Львівська політехніка», 2003. – С.180-193.
4. Питльована Л. Ю. Проблеми англо-німецького колоніального суперництва зламу XIX – XX ст. в англійській та німецькій історіографії / Л. Ю. Питльована // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Зб. наук. пр. під ред. А. Козицького. Вип.7. – Львів, 2005. – С. 201-210.
5. Серова О. В. Роль Англії в повороті внешнеполитического курса Італії в началі XX в. / О. В. Серова // Проблемы британской истории. – 1982. – С. 63-78.

Ю. І. Поп, О. М. Кравчук

ЧЕСЬКЕ ПИТАННЯ У ПОГЛЯДАХ Б. ШМЕРАЛЯ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Особа Б. Шмереля – вченого, активного діяча чеського робітничого руху в Австрії, одного з лідерів Чехослов'янської соціал-демократичної робітничої партії, її теоретика у питаннях національних проблем в Австрії довгий час не привертала увагу чеських істориків. Причина цього полягала у